

## Co všechno máme vypůjčené?



Orig. V. Renčín

V jazykových koutcích nahlížíme často do etymologických zdrojů, protože nauka o původu slov přináší zajímavé informace. V předmluvě Českého etymologického slovníku (Rejzek 2015) je tato potřeba popsána výstižně: „Hledání odpovědi na otázku, odkud se berou slova..., má v sobě něco fascinujícího, vždyť je to hledání kořenů naší řeči, našeho myšlení.“ U některých slov nás může překvapit, jak dlouho v češtině existují, u přejatých výrazů bývá zajímavé sledovat cesty, jimiž k nám putovaly.

Dostávám se k otázkám, které jsou zčásti inspirovány názory některých lidí obracujících se na telefonickou jazykovou poradnu Ústavu pro jazyk český: Je v posledních letech příliv cizích neboli přejatých slov do naší mateřštiny silnější? Měli bychom svůj rodný jazyk nějak bránit? Obešla by se čeština bez jazykových přejímek? Poznáte slovo cizího původu?

Dnes se často hovoří o vlivu angličtiny, ale je namístě si uvědomit, že přejímání cizích slov bylo a stále je nevyhnutelné s ohledem na provázanost našeho společenství s okolním světem. Obvykle si všimáme přejímek mladých, tedy výrazů, které jsme dříve nezaznamenali, neuzívali. Přejímky z různých jazyků však nejsou jen záležitostí současného jazyka – existují v češtině (stejně jako v jiných jazycích) už od nejstarších dob. Slova cizího původu přecházela do české slovní zásoby ve všech obdobích, i když ne vždy se stejnou intenzitou. Mnoho dnes běžně užívaných slov máme z němčiny, francouzštiny i z ostatních slovanských jazyků, jejich základem bývá velice často latina a řečtina. Část z nich se stala pevnou součástí spisovné češtiny, část žije v nespisovném jazyce. Mnohá z nich zdomácněla tak, že jejich cizí původ nepocítujeme.

Nahlédněme třeba do svého šatníku. Tričko jsme přejali nejspíš z francouzštiny, kde *tricot* znamená pletenina, úplet; může však souviset i s německým *stricken* (plést), z něhož je i výraz štrykovat v obecné češtině.

Košile je výpůjčka z latinského *casula* (plášť s kapucí, tedy vlastně svrchní oděv). Pojmenování halenka/halena sice evokuje spojitost se slovem *halit*, ale původně tomu tak nebylo. Halena měla význam lidový svrchní oděv z bílého hrubého sukna a byla asi přejata ze srbského či chorvatského *háljina* (volný oděv), kam se ovšem dostala z tureckého *chali* (plášť i koberec). Mikina je slovo mladé, objevuje se od konce 50. let minulého století, původ však není úplně zřejmý. Nejde o přejímku z angličtiny (v ní se tomuto oblečení říká *sweatshirt*), název vznikl nejspíš z obchodního označení *MIKI* (od jména Michael), případně není vyloučené, že souvisí s myšákem *Mickey Mousem*, jehož obrázek prý na prvních mikinách býval. Svetr skrývá anglické *sweater* (doslovně „co způsobuje pocení“). Bunda je původně maďarský výraz pro druh kožichu, slovo se rozšířilo do všech okolních jazyků a jeho význam se posunul. Kabát přišel zdaleka – souvisí s perským *kaftan* (plášť, kaftan). Lehký kabát balaňák se šil z hedvábné látky sloužící k výrobě balonů, souvisí tedy se slovem *balon*; italské *ballone*, *pallone* je zveličující jméno k *balla/palla* (koule, míč). Kalhoty zná čeština sice už půl tisíciletí, ale původní výraz to není. Naši dávní předkové nosili nohavice, kalhoty pronikly jako nový módní prvek z Itálie (*caliggote*), východiskem je latinské *caliga* – bota. A konečně nacházíme slovo s praslovanským základem: sukně. Původní význam však byl jiný, a to ze sukna ušitý oděv. Nešlo o sukni v dnešním slova smyslu, ale o řasnatý šat ženský i mužský, sahající od krku až pod kolena, suknicí.

Podobně bychom mohli pokračovat i v jiných oblastech. Slova jako škola, knedlík nebo pytel jsou už natolik zdomácnělá, že si jejich cizí původ neuvědomujeme. Roli hraje stáří přejímek i to, že pojmenovávají věc/skutečnost běžnou. Staré výpůjčky jsou nejen pevně začleněné do lexika, ale většinou jsou foneticky, ortograficky i morfologicky plně adaptované a stávají se

základem odvozování dalších slov. Vedle toho užíváme slova, která stále pocítujeme jako cizí, protože označují méně běžné nebo nové skutečnosti, případně se některá slova uplatňují jen v určitém profesním, sociálním nebo kulturním okruhu.

K lexikálním výpůjčkám dochází tam, kde vzniká pojmenovací potřeba. Nový předmět, jev z jakékoli oblasti (technika, gastronomie, kultura, společnost) přichází spolu se svým názvem v jazyce původu (*software*, *radar*, *modem*, *igelit*, *lasagne*, *management*, *holding*, *rock*). Přejatá slova jsou nepostradatelná především v odborném vyjadřování, kde mezinárodní termíny přispívají k jednoznačnosti (*atmosféra*, *biologie*, *nomenklatura*, *fauna*, *DNA*). Vhodné doplnění této problematiky nabízí příspěvek O. Koukola *Od popisu druhové bohatosti po hledání těch správných jmen u hub* (I. část na str. 126–130 tohoto čísla).

Prosazují se i v oblasti běžně sdělovací, popularizační, v publicistice. Proces začlenění není přímočarý, je ovlivněn různými okolnostmi. Základním hlediskem by měla být funkčnost přejatých slov. Doplnění slovní zásoby přejatými slovy neoslabeje jazyk, pokud cizí vliv nenaruší jeho svěbytnost a není na újmu obecné srozumitelnosti.

Stáří přejímek je nejrůznější. K nejstarším patří slova z latiny a řečtiny (*latinismy* a *grécismy*) jako *mše*, *biskup*, *kříž*, *tabule*, *žák*. Latina je základem mnoha slov, která se k nám později dostala prostřednictvím jiných jazyků. Vzhledem k historické provázanosti máme v češtině mnoho slov z němčiny (*germanismy*), a to z nejrůznějších časových období a jazykových vrstev, např. *hoblík*, *smalt*, *fermež*, *puška*, *pánev*, *bochník*, *cukr*, *libeček*, *petržel*, *špenát*, *žemle*, *hazard*, *tanec* nebo *pendler*. Hojně byly přejímky z francouzštiny (*galicismy*), jako *rozinka*, *plakát*, *reportáž*, *kariéra*, *dezert*, *majonéza*, *toaleta*, *bazén* atd. A rovněž expresivní výrazy *debužirovat*, *malér* i *obrat* je mi to *šumafuk* (je *m'en fous* – kašlu na to). K nejméně frekventovanějším *italianismům* patří vedle výrazů z hudební oblasti (*koncert*, *opera*, *klarinet*, *alt*, *tenor*) a z výtvarného umění (*tempera*, *pastel*, *freska*, *patina*) slova *firma*, *banka*, *konto*, *inkaso* nebo *manko*. Z Itálie k nám přišel i *salát*, *brokolice*, *cuketa*, *feferon* a *rukola*.

Anglicismy se u nás uplatňují výrazněji od počátku 20. století. Jsou pochopitelným odrazem dominantního postavení anglosaského světa v západní společnosti (v ekonomice, politice, kultuře). V angličtině mívají původ sportovní výrazy (*sport*, *fotbal*, *hokej*, *gól*, *ofsajd*), pojmy z oblasti techniky a elektroniky (*skener*, *router*, *notebook*, *blog*, *e-mail*) a také třeba *biftek*, *sendvič*, *grilovat*, *džiny*, *farma*, *víkend*, *šála* nebo *sprej*. A abychom nezapomněli na naše nejbližší sousedy: polštině vděčíme za *kelímeček*, *křemík* či *vážku*; *bačkory*, *čardáš*, *guláš*, *papriku* i *šavli* jsme převzali z maďarštiny; *batoh* a *fujaru* ze slovenštiny.

Další příklady přejímek, včetně např. *hebraismů*, *japanismů* nebo *karpatismů*, si mohou zájemci vyhledat na stránkách Nového encyklopedického slovníku češtiny ([www.czechency.org](http://www.czechency.org)).

Použitou literaturu a internetové zdroje uvádíme na webové stránce *Živý*.